

3. Берегова О. Комунікація в соціокультурному просторі України: технологія чи творчість? / [Наукове видання] / О. Берегова. – К. : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2006. – 388 с.
4. Выготский Л. Проблема сознания // Л. Выготский. Собр. соч. : в 6-ти томах. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 1 / [под ред. А. Лурия, М. Ярошевского]. – С. 156–167.
5. Гадамер Х.-Г. Семантика и герменевтика // Актуальность прекрасного / Х.-Г. Гадамер ; [пер. с нем.]. – М. : Искусство, 1991. – С. 60–71.
6. Шип С. Музыкальная речь и язык музыки / С. Шип. – Одеса : Изд-во Одесской гос. консерватории им. А. В. Неждановой, 2001. – 296 с.
7. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко. – Санкт-Петербург : Symposium, 2004. – 538 с.

References

1. Bakhtin M. (1994). By the philosophy of the act. Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
2. Berehova O. (2006). Modern communication technology in culture Ukraine. Kyiv : NMAU im. P. I. Chaikovskoho [in Ukrainian].
3. Berehova O. (2006). Communication sociocultural space Ukraine: technology or creativity? Kyiv : NMAU im. P. I. Chaikovskoho [in Ukrainian].
4. Vygotskii L. (1982). The problem of consciousness. M. : Pedagogika [in Russian].
5. Gadamer Kh.-G. (1991). Semantics and hermeneutics. M. : Iskustvo [in Russian].
6. Ship S. (2001). Musical speech and the language of music. Odesa : Izd-vo Odesskoi gos. Konservatorii im. A. V. Nezhdanovoi [in Russian].
7. Eko U. (2004). Absent structure. Introduction to semiology. Sankt-Peterburg : Symposium [in Russian].

УДК 783:783.6

Сітарська Юлія Олегівна
кандидат мистецтвознавства, докторант
кафедри теорії та історії культури
Національної музичної академії України
ім. П.І. Чайковського
e-mail: sitarska@mail.ru

ГІМН МУЧЕНИКАМ ВІКТОРУ, НАБОРУ І ФЕЛІКСУ СВ. АМВРОСІЯ МЕДІОЛАНСЬКОГО ТА СХІДНОХРИСТІЯНСЬКІ ПРОПОВІДІ ПРО ВОЇНІВ-МУЧЕНИКІВ: ПАРАЛЕЛІ І ПЕРЕТИНИ

У статті порівняно зміст гімну, присвяченого мученикам Віктору, Набору і Феліксу св. Амвросія Медіоланського з творами про воїнів-мучеників сучасних йому східних і західних авторів. Розглянуто історичні обставини мучеництва в середовищі воїнів римської армії, особливості культу мучеників у Мілані. У результаті порівняльного аналізу поряд з рисами подібності змістів гімну св. Амвросія і гімнів західних авторів Пруденція, папи Дамаса виявлені численні смислові паралелі з творами східних авторів – свв. Василя Великого, Іоанна Златоуста, Григорія Нісського, Єфрема

Сирина (мученик як житель Божого Царства, як воїн Христовий, сприйняття його смерті як тріумфу та ін.) Ці перетини свідчать про ідеологічну і богословську єдність християнської культури на ранньому етапі.

Ключові слова: гімни св. Амвросія Медиоланського, християнська гімнографія, Мілан, мученики, зміст, смислові паралелі.

Ситарская Юлия Олеговна, кандидат искусствоведения, докторант кафедры теории и истории культуры Национальной музыкальной академии Украины им. П.И. Чайковского

Гимн мученикам Виктору, Набору и Феликсу св. Амвросия Медиоланского и восточнохристианские проповеди о войнах-мучениках: параллели и пересечения

Статья посвящена сопоставлению содержания гимна, посвященного мученикам Виктору, Набору и Феликсу св. Амвросия Медиоланского с сочинениями о войнах-мучениках современных ему восточных и западных авторов. Рассмотрены исторические обстоятельства мученичества в среде воинов римской армии, особенности культа мучеников в Милане. В результате сравнительного анализа наряду с чертами сходства в содержании гимна св. Амвросия с гимнами западных авторов Пруденция, папы Дамаса обнаружены многочисленные смысловые параллели с сочинениями восточных авторов – свв. Василия Великого, Иоанна Златоуста, Григория Нисского, Ефрема Сирина (мученик как житель Божьего Царства, как воин Христов, восприятие его смерти как триумфа и др.). Эти пересечения свидетельствуют об идеологическом и богословском единстве христианской культуры на раннем этапе.

Ключевые слова: гимны св. Амвросия Медиоланского, христианская гимнография, Милан, мученики, содержание, смысловые параллели.

Sitarska Yuliia, PhD in Arts, doctoral-student, the theory and history of culture chair Tchaikovsky national music academy of Ukraine

The St. Ambrose's hymn to martyrs Victor, Nabor and Felix and Eastern Christian preaching about the soldiers-martyrs: the parallels and intersections

The article is devoted to the comparison of the content of the hymn to the martyrs Victor, Nabor and Felix by St. Ambrose with the works on the same theme of contemporary Eastern and Western authors. The historical circumstances of martyrdom among soldiers of the Roman army, the cult of martyrs in Milan are considered. A comparative analysis along with similar features in the content of the hymn of St. Ambrose with hymns by Western authors Prudentius, Pope Damasus, we found numerous semantic parallels with the works of eastern authors such as Sts. Basil the Great, John Chrysostom, Gregory of Nyssa, Ephrem (martyr as a resident of the Kingdom of God, as a soldier of Christ, the perception of his death as a triumph, etc.). These intersections indicate the ideological and theological unity of the Christian culture at an early period.

Keywords: Hymns of St. Ambrose, the Christian hymnography, Milan, martyrs, content, semantic parallels.

Гімнографічна творчість св. Амвросія Медиоланського, широко досліджуючись на Заході, ніколи не ставала предметом спеціального вивчення у вітчизняній культурології та мистецтвознавстві. На жаль, твори св. Амвросія, в тому числі і майже всі його гімни, досі не перекладені українською мовою. Інтерес до спадщини св. Амвросія різко зріс напередодні ювілейного 2013 року, в якому виповнюється 1700 років видання Міланського едикту імператорами Ко-

стянтином і Ліцинієм, який дав християнам свободу віросповідання. Ця подія була відзначена серією масштабних релігійних і культурних заходів у Римі, Мілані та інших містах Італії – богослужінь, конференцій, виставок. У зв'язку з цією датою було започатковано спільний проект московських духовних вузів і Амвросіанської академії в Мілані, пов'язаний з перекладом та науковим виданням повного зібрання творів св. Амвросія Медіоланського (вийшли 1–2 томи). На Заході вийшла низка нових робіт, присвячених творчості міланського єпископа, в тому числі і його гімнам (серед останніх видань гімнів св. Амвросія слід виокремити дослідження І. Біффі "Молитва і поезія у гімнах св. Амвросія та Мандзоні" [15]).

У дослідницькій практиці склалася традиція вивчення гімнів св. Амвросія поза зв'язком із східнохристиянською богословською спадщиною. Однак цей контекст дуже важливий, оскільки значно розширює наш погляд на Амвросіанську гімнографію, яка перестає осмислюватися як виключно локальне явище, але вписується в загальнохристиянський процес літургійної творчості у IV ст., демонструючи його цілісність та ідейно-смыслову єдність. Дана стаття написана з метою виявити змістовні паралелі між гімном св. Амвросія "Victor, Nabor, Felix, rii" ("Блаженні Віктор, Набір і Фелікс"), присвяченого воїнам-мученикам епохи гонінь імператора Діоклетіана (303 р.), і аналогічними творами східних авторів – проповідями і бесідами, присвяченими пам'яті воїнів-мучеників на Сході.

Тут необхідно зробити невелике історичне відступлення. Ставлення християн за часів св. Амвросія (друга половина IV ст.) до римської армії було досить складним. З одного боку, саме солдати римської армії були виконавцями жорстоких указів і розпоряджень проти християн в періоди гонінь; римські воїни розіп'яли Христа. Сама по собі римська армія після військової реформи 105 р. до н.е., коли до її складу отримали право входити найбільшні верстви населення і добровольці-найманці, в моральному відношенні представляла сумне видовище: "військова служба перестала бути обов'язком по відношенню до держави і перетворилася на ремесло, на спосіб прогодуватися і навіть розбагатіти", оскільки війна "задовольняла пристрасті і особливо жадібність" [5, 452].

З іншого боку, мірою поширення християнства, нова релігія знаходила послідовників і в лавах римської армії. Тому на початку IV ст. на Сході імператор Діоклетіан вирішив чергову хвилю гонінь направити спеціально на військових. Під час цих гонінь в різних частинах імперії постраждали знамениті воїни римської армії вмчч. Георгій Победоносець, Димитрій Солунський, Феодор Стратилат, Феодор Тирон і багато інших. Але навіть через кілька десятиліть, вже після видання Міланського едикту, пам'ять про роль солдат римської армії в період гонінь була ще настільки жива, що св. Василь Великий в день св. воїна-мученика Гордія вигукує: "Невже військовий чин позбавлений надії на порятунок? Невже немає жодного благочестивого сотника?", і далі звертається до тих сторінок Нового Завіту, в яких наводяться приклади благочестя воїнів римської армії (римський сотник з Капернауму, у якого Христос воскресив померлу дочку, сотник Лонгін, який сповідує Христа, що висить на хресті, Богом, благочестивий сотник Корнилій, що був похрещений ап. Петром) [3, 287].

Герої гімну св. Амвросія Медіоланського мученики Віктор, Набор і Фелікс [16, 80–84] належали якраз до середовища тих солдатів-найманців, які

створили недобру славу римській армії. Це були жителі Мавританії (у Північній Африці), маври, що прийшли в армію добровольцями і потрапили в підрозділ, розташований в районі Мілану, що був тоді столицею Західної Римської Імперії. Ймовірно, вже тут вони були навернені у християнську віру. Їх мучеництво здійснилося імовірно в 303 році, при імператорі Максиміані, який в цей час за прикладом Діоклетіана приступив до чистки в рядах армії на Заході, в ході якої троє африканських солдатів сповідали себе християнами, убігли, але були схоплені, віддані суду і засуджені до страти.

Суд над ними був здійснений не в самому Мілані, а в Laus Pompeia (суч. Лоді Веккіо), де вже існувала велика християнська громада, мабуть, з метою залякування населення. Місцем страти місцева традиція визначає міст через річку Сіл-лоро (нині на цьому місці стоїть каплиця XVII ст. на їх честь). Згідно написаним у V столітті "Страстям свв. мчч. Набора і Фелікса", їхні тіла, а також, ймовірно, і тіло св. Віктора, були поховані в Лоді св. Савіною в її власному будинку.

Згідно "Страстям свв. мчч. Набора і Фелікса", св. Савіна народилася в Мілані, в шляхетній родині близько 260/267 року. Подорослішавши, вона вийшла заміж за одного з патриціїв міста Лаус Помпея (сучасний Лоді Веккіо). Незабаром залишилася вдовою. Св. Савіна, будучи набожною християнкою, присвятила себе справам милосердя. У період останнього гоніння Діоклетіана вона доглядала за ув'язненими християнами і ховала їхні останки після страти. У богослужіннях амвросіанського обряду день пам'яті св. Савіни святкується 30 січня [20]. Вважається, що 310 р. св. Савіна таємно перевезла мощі свв. Віктора, Набора і Фелікса в Мілан і сховала у своїй домашній каплиці. Після 313 року, коли християнство здобуло свободу і рівні права з іншими релігіями, єпископ Мілана св. Матерн (316–328) ініціював урочисте перенесення мощей свв. Набора і Фелікса в спеціально збудовану маленьку цвинтарну базиліку в районі Porta Vercellina, пізніше названу "Наборіана", а мощі св. Віктора – у присвячену йому каплицю (мартиріум) San Vittore in Ciel d'Oro.

Мученики Віктор, Набор і Фелікс – перші святі, які користувалися в Мілані всенародним шануванням. Про існування їх культу свідчить диякон Паолін, секретар св. Амвросія: "святим мученикам Набору і Феліксу впроваджувалися часті шанування" [14, 71]. Характер цього шанування окреслює блаж. Августина у "Сповіді": в Мілані існувала традиція приносити їжу і вино на могили мучеників, причащатися і роздавати милостиню. Цією традицією, мабуть, навіть зловживали, тому що св. Амвросій одним з указів заборонив бенкетувати на могилах, щоб уникнути пияцтва (6:2) [1, 115]. Свято трьох мучеників, згідно мартирологу Ієроніма, міланці урочисто святкували в річницю поховання їхніх мощей – 14 травня [19, 240]. Гімн св. Амвросія, присвячений цим мученикам, ймовірно, був написаний для святкового богослужіння на їх честь.

У IV ст. на Сході та Заході було написано чимале число творів, присвячених воїнам-мученикам – християнам, постраждалим на початку століття в період гоніння Діоклетіана і в пізніший час, при імператорі Юліані (361–363). До цієї теми зверталися св. Василь Великий (Бесіда 18 "На день святого мученика Гордія" і Бесіда 19 "На день святих чотиредесяти мучеників"), св. Григорій Нісський ("Похвальне слово великомученику Феодору Тирону" і три "Похвальних

слова" святим сорока мученикам) , св. Іоанн Златоуст ("Похвальна бесіда про святих мучеників Іувентіна і Максиміна, постраждалих при Юліані Відступнику"), св. Єфрем Сирин ("Похвальне слово святим чотиредесяти мученикам"), а також західний автор, сучасник св. Амвросія, Пруденцій (Гімн на честь святих мучеників Еметерія і Хілідонія з Калагурри з циклу "Peristephanon").

Ці твори належать до гомілетичного жанру (крім гімну Пруденція, написаного пізніше гімну міланського єпископа). Мученицькі гімни попередників св. Амвросія на Сході і Заході не збереглися. Єдиними відомими поетичними творами на смерть мучеників, написаними раніше за св. Амвросія, є 30 віршованих епітафій римського папи Дамаса (364–384), що являють собою написи на надгробних плитах загиблих за віру християн у римських катакомбах. Мученицькі гімни св. Амвросія, таким чином, є першими відомими богослужбовими співами на честь мучеників на Заході.

Наведемо текст Амвросійвського гімну цілком (переклад наш. – Ю.С.):

Блаженні Віктор, Набор і Фелікс,
мученики міланські,
всього лише гості, за родом маври,
прибульці в нашій землі;

нам їх дав розпечений пісок,
що задихається від сонячного жару,
останній з країв земних,
який не знає нашого імені.

Гостей привітала По
великою ціною їх крові,
наповнила їх Святим Духом
і наситила вірою Церкви,

і вона увінчала трьох
святою мученицькою кров'ю,
і вони, розтерзані натовпом невірних,
були посвячені у воїнів Христових.

Служба приносить користь вірі:
військове мистецтво навчило їх
віддавати своє життя за царя
і здаватися, щоб постраждати за Христа.

Ні дротиків залізних, ні зброї
не шукають солдати Христові:
йде як добре озброєний
той, хто володіє істинною вірою.

Для воїна щит – його віра,
і смерть – тріумф; якому
позаздрив наш тиран
і відправив мучеників у Лоді.

Але до нас повернулися святими жертвами
викрадені з квадриг тіла,
що постали перед князями
немов на тріумфальній колісниці.

Перед нами – типова для гімнів св. Амвросія восьми strofна композиція, написана в дусі епічної розповіді. Амвросій фіксує тільки основні етапи життя святих в Італії (очевидно, про їх минуле життя йому нічого не було відомо): приїзд на північ країни (в долину річки По) з Мавританії (stroфи 1-2, перші два рядки 3-ї stroфи), навернення у християнську віру (другі два рядки 3-ї stroфи, 6 stroфа, перші два рядки 7-ї stroфи), служба в римській армії (stroфа 5), сповідання віри і кара в м. Лоді (stroфа 4, другі два рядки 7-ї stroфи), перенесення мощів до Мілану (8 stroфа).

При цьому слід зазначити, що твору св. Амвросія властива своєрідна драматургічна двоплановість, оскільки герої у зображенні Амвросія належать одночасно двом реальностям: земному світу і світу божественного. У зв'язку з цим основний епіко-оповідний план (реалістичне оповідання про мучеників) в гімні постійно переплітається з планом релігійно-риторичним (риторичні обороти, насичені християнської та римської військової символікою: початкове ублаження святих, увінчання їх мученицькою кров'ю, посвята в воїнів Христових, уподібнення віри зброї, самих мучеників – святим жертвам, подання їх смерті як тріумфу, їх повернення в Мілан – тріумфальній ході). Тут у наявності типовий для мистецтва насиченою військовими походами епохи Феодосія I стиль – "церковний тріумфалізм", термін, який застосовується дослідниками до поезії папи Дамаса; італійські дослідники бачать тут ознаки впливу поезії Віргілія і Горація [19, 249; 251].

Незважаючи на те, що св. Амвросій називає свв. Віктора, Набора і Фелікса "мучениками міланськими", вже на самому початку гімну виникає колізія їх граничної віддаленості, чужорідності. Вони – чужинці, люди іншої раси: "всього лише гості, за родом маври, прибульці в нашій землі". Їхня батьківщина – земля, що лежить десь далеко за межами Римської імперії, поза цивілізацією: "останній з країв земних, який не знає нашого імені", в уяві св. Амвросія – дика пустеля, де є тільки "розпечений пісок, що задихається від сонячного жару".

Цю колізію св. Амвросій розв'язує у тому ж дусі, що й багато східних авторів, які писали про мучеників, що прийшли з далеких земель, але особливо шанованих в їхніх краях. Справжня батьківщина мученика – Царство Боже, і це робить його тим, хто належить всьому світу (не випадково в одній зі своїх робіт св. Амвросій порівнює мучеників Віктора, Набора і Фелікса з гірчичним насінням з євангельської притчі: подібно до того, як воно виростає в ціле дерево, міланські святі "розповсюдили аромат свого мучеництва по всьому світу"

[Тлумачення на Євангеліє від Луки, VII, 178. цит. за: 17, 98]), а особливо – того місця, де мученик постраждав, де його люблять і шанують. У гімні чужоземних солдат Віктора, Набора і Фелікса з радістю "привітала По великою ціною їх крові", саме тут "вони, розтерзані натовпом невірних, були посвячені у воїнів Христових", тобто постраждали і стали завдяки цьому громадянами божественного світу.

Схожі міркування знаходимо у св. Григорія Нісського в слові про вмч. Феодора Тирона, яке було виголошено у присвяченому йому константинопольському храмі перед його мощами. З одного боку, автор акцентує увагу на віддаленість батьківщини святого – солдата-новобранця, покликаного до рядів римської армії, помічаючи, що "вітчизна сього доблесного чоловіка, – країна, що лежить на сході сонця" [6, 203], з іншого ж – гранично наближає великомученика до своєї пастви, називаючи його "загальним надбанням усього всесвіту", "громадянином всієї підсонячної": "вітчизна мученика – країна, де він постраждав, а співгромадяни і сродники – ті, котрі його поховали, у яких його тіло, які шанують його" [там само, 203; 210].

Іменування св. Амвросієм мучеників "воїнами Христовими" типово як для західних, так і для східних авторів. Цей епітет походить від Святого Письма: вже в посланнях ап. Петра, Павла та Якова зустрічається уподібнення християнина воїну, герою або атлету, який очікує вінець слави за скоєний ним подвиг (див. Як. 1: 12, 1 Пет. 5: 4, 2 Тим. 2: 5; 4: 7-8). Ап. Павло наставляє свого улюбленого учня Тимофія, майбутнього єпископа Лістри в Малій Азії: "терпи лихо, як добрий вояк Христа Ісуса" (2 Тим. 2: 3). Згодом епітет "воїн Христовий" закріпився саме за мучениками: "я дізнався, – пише сщмч. Кіпріян Карфагенський (пом. в 258 р.) засудженим на смерть християнам, – що деякі з вас вже увінчані, деякі дуже близькі до отримання переможного вінця... Такі й повинні бути в божественному стані воїни Христові" [13, 40].

Безліч уподібнень мучеників воїнам Божественного Царства знаходимо в гімнах і проповідях у східних авторів. Ось, наприклад, типові найменування севастійських мучеників: священне ополчення (Григорій Нісський); священна дружина, непохитний полк (Василь Великий); бадьора дружина подвижників, стрункий полк, бездоганне воїнство, полк святих (Єфрем Сирін).

Сама служба свв. Віктора, Набору і Фелікса в римській армії розглядається св. Амвросієм як підготовка до мучеництва, що укріплює їхній дух: "Служба приносить користь вірі: / військово мистецтво навчило їх / віддавати своє життя за царя / і здаватися, щоб постраждати за Христа". Подібним чином, можливо під впливом Амвросіївського гімну, розглядає службу в римській армії і знаменитий латинський поет Пруденцій в гімні про воїнів-мучеників Еметерія і Хелідонія, загиблих під час того ж гоніння Діоклетіана на поч. IV століття в іспанському місті Калагурріс: "Суворо праця не була чужою в минулому житті солдатам, яких Христос покликав на вічну службу. Їх доблесть, тренувана військовою зброєю, служить тепер вівтарям" [18, 101].

При цьому для східних і західних творів про воїнів-мучеників характерно зіставлення служби земному цареві зі службою Царю Небесному (пор. зі Словом св. Єфрема Сирина, де Севастійські воїни-мученики тілом стояли перед

"царем тлінним", але "духом служили нетлінному"; а також у Пруденція: Еметерій і Хелідоній "відмовилися від прапорів кесаря, вибираючи вчення Хреста, і замість штандартів з драконами, що розвиваються на вітрі, віддали перевагу знаку древа, що підкорило дракона" [8, 360; 18, 101]). При цьому в східнохристиянській гомілетичі і гімнографії вищий військовий подвиг-самопожертва заради цезаря часто протиставляється вищому релігійному подвигу-самопожертві заради Небесного Царя: "Скільки наших товаришів-воїнів полягло в строю, зберігаючи вірність цареві тлінному? Невже ми не пожертвуємо своїм життям заради вірності Цареві істинному?", – вигукує св. Василь Великий вустами воїнів-мучеників з Севастії [4, 301]; "Краще ж померти за Царя ангелів, – вимовляє св. Іоанн Златоуст від імені воїнів-мучеників Іувентіна і Максима, – ніж за людину настільки нечестиву, краще підняти зброю за вітчизну вишню, ніж за нижню і ногами розтоптану" [12, 621].

У цьому контексті дезертирство, що карається в римській армії смертю, відмова від служіння в армії, яке вимагало принесення жертв ідолам, Амвросієм, переосмислюється як подвиг, оскільки його герої воліють "здаватися" для того, щоб "постраждати за Христа". Також і герої Пруденція вважають за краще відмовитися від армійської служби, ніж "принести жертву чорним ідолам, ставши дезертирами у Христа" [18, 101–102]. На звичайність такого вибору в середовищі військових в період гонінь Діоклетіана вказує Євсевій у своїй "Історії" (8:4): "Нещодавно, зовсім недавно, наче від глибокого сну, пробудився той, що отримав владу, і потайки, таємно, після Деція і Валеріана, пішов на Церкву, але оголосив війну не всім нам відразу, а спробував свої сили спочатку тільки на війську (він думав, що йому буде легко вловити і інших, якщо він спочатку здолає опір військових). Стало, однак, явно, що більшість військових радісно погоджуються жити життям простих громадян, аби не зрікатися віри в Творця всесвіту" [7].

Безліч перетинів між амвросіївським гімном і творами про воїнів-мучеників східних авторів знаходимо у зв'язку з шостою строфою і першим віршем сьомої строфи (Ні дротиків залізних, ні зброї / не шукають солдати Христові: / йде як добре озброєний / той, хто володіє істинною вірою). Протиставлення марної для воїна-християнина, який сповідує свою віру, земної зброї духовній знаходимо у св. Іоанна Златоуста, герої якого, щитоносці імператора Юліана Відступника Іувентін і Максимін, перед стратою вигукують: "Отже, візьмемо духовну зброю; не потрібно нам стріл і луків, не потрібно ніякого іншого чуттєвого зброї; на все досить нам мови. Істинно, уста святих суть сагайдак, ними постійно одні за іншими наносяться удари в голову диявола" [12, 622].

Думка про духовний характер зброї християнина знаходить своє завершення в першому рядку наступної сьомої строфи: Для воїна щит – його віра. Джерелом метафори "щит-віра" є Святе Письмо, в якому духовні чесноти уподібнюються зброї християнина: "стійте, підперезавши стегна свої правдою, і зодягнувшись у броню праведности, і взувши ноги в готовість благовестити миру. А найбільш над усе візьміть щита віри, яким зможете погасити всі огненні стріли лукавого. Візьміть і шолома спасіння, і меча духовного, який є Слово Боже" (Еф. 6: 14-17). Подібні метафори зустрічаються у великій кількості в

проповідях на честь мучеників св. Єфрема Сиріна. Наприклад, у "Похвальному слові славним мученикам, у всьому світі постраждалим", Христос "войовників Своїх для цієї битви наділив в повну зброю, захистивши звідусіль щитом віри, бронєю любові, твердістю рішучості, й оперезав їх мечем духу, яким вони відсікли голову ворогові" [9, 331].

Сьома і восьма строфи амвросіївського гімну метафорично ототожнюють смерть і перенесення тіл святих мучеників у Мілан з тріумфальним поверненням переможця в переможене місто. Для воїна "смерть – тріумф", оскільки вона вводить його переможцем у Царство Небесне. Опис урочистого повернення мощів мучеників Віктора, Набора і Фелікса у Мілан ("Але до нас повернулися святими жертвами викрадені з квадриг тіла, які постали перед князями як на тріумфальній колісниці") перегукується з описом урочистої "ходи" містами імперії мощей мч. Ігнатія Богоносця в проповіді св. Іоанна Златоуста: "З якими почуттями, думаєте, вони [римські міста. – Ю.С.] поглядали на ці останки, що повертаються?... Як хороброго атлета, який переміг всіх своїх супротивників і з блискучою славою вийшов з місця боротьби, глядачі негайно приймають і не дають йому навіть ступити на землю, але несуть його додому на руках своїх, обсіпаючи незліченними похвалами, – так точно і цього святого міста, починаючи від Риму, спадкоємно брали тоді й несли на плечах своїх до тутешнього міста, вихваляючи увінчаного переможця" [11, 641]. Самі душі мучеників св. Іоанн Златоуст порівнює з колісницями, що несуться в небо, керовані Самим Богом [10, 691].

Ще один важливий мотив зближує гімн св. Амвросія з творами східних авторів – це мотив мучеництва як свідоцтва: тріумфу мучеників "позаздрив наш тиран" (тобто імператор Максиміан) і, передчуваючи моральну перемогу засуджених воїнів, змушений був стратити їх подалі від столиці, ймовірно, щоб не викликати співчуття до мужніх сповідників у лояльно налаштованого до християн населення (3 і 4 рядки 7-ї строфи). Проте у результаті він зазнав поразки: вже після смерті мученики постали "перед князями" "як на тріумфальній колісниці", тобто були всенародно і з великою пошаною повернуті до столиці. Це стало свідоцтвом того, що ніхто не зміг перемогти їх, ніхто їх не подолав, що істина, яку вони сповідували, володіє вищою силою, і цій силі ніхто і ніщо не може протистояти.

Розуміння мучеництва як свідоцтва характерно і для творів східних авторів. Св. Іоанн Златоуст вказує, що мчч. Іувентін і Максимін були страчені Юліаном відступником вночі, таємно, проте вже за життя місце їх ув'язнення стало місцем паломництва: "при збігу безлічі людей там відбувалися постійні псалмоспіви, священні всенічні бдіння, співбесіди, сповнені духовного повчання, і коли закрита була церква, тоді темниця зробилася церквою" [12]. Св. Василій Великий так описує людську увагу до подвигу мч. Гордія, який спеціально з'явився перед градоначальником для сповідання віри під час багатолюдних кінських змагань: "Місто спорожніло від жителів; подібно якомусь потоку, народ натовпами прагнув на оце: не хотіли позбавити себе видовища жодна жінка, жоден чоловік, невідомий чи знатний; стражі будинків залишили свою варту; незамкненими залишилися крамниці купців; товари лежали кинуті на торжи-

щах... Раби залишили панські служби, і що було в місці прийшлих і іноземців, всі з'явилися тут бачити мученика" [3]. Своїм подвигом мученики свідчили про те, наскільки "незрівнянно благо вічного життя з тимчасовими, тлінними, мимущими благами віку цього, які вони нікчемні й похмурі порівняно з величчю, славою і світлом майбутнього життя, бо мученики жили вже не в світі цьому, а на небесах, з Христом Спасителем, подібно до ап. Павла, як він сам про це свідчить: "Живу вже не я, а живе в мені Христос" (Гал. 2:20)" [2].

Отже, гімн св. Амвросія про міланських мучеників Віктора, Набора і Фелікса цілою серією важливих смислових мотивів перетинається з проповідями про воїнів-мучеників, написаних на Сході імперії. Одні з цих мотивів походять від Святого Письма як їх загального першоджерела (уподібнення мучеників воїнам Небесного Царства – воїнам Христовим, протиставлення марної для воїна-мученика земної зброї зброї духовній), інші виникли у зв'язку з зовнішньою схожістю описуваних подій (осмислення служби в римській армії як тренування, що готує мученика до майбутнього подвигу, переосмислення дезертирства як подвигу). Але особливо цікаво, на наш погляд, схоже богословське осмислення мучеництва самого по собі: загальне для Сходу і Заходу сприйняття мученика як громадянина Божественного Царства, його мученицького подвигу – як служіння Царю Небесному, вартого найвищої нагороди, осмислення мучеництва як свідчення світові про істину і вічне життя. Ця схожість свідчить про ідеологічну и богословську єдність християнства на ранньому етапі, яка особливо чітко виявилась під час боротьби з ересями.

Література

1. Августин Аврелий. Исповедь // Исповедь Блаженного Августина, епископа Иппонского. – Богословские труды. – 1978. – Вып. 19. – С. 71–264.
2. Амвросий (Макар), архимандрит. Значение мученического подвига в Евангельской проповеди и христианизация Римской империи [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.ortodossa-ambrogio.org/ru/statyi/id/94/index.html>
3. Василий Великий, свят. Беседа 18 На день святого мученика Гордия / Свят. Василий Великий // Творения иже во святых отца нашего Василия Великого, Архиепископа Кесарии Каппадокийския. – В 7 т. – Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1901-1902. – Ч. 4. – С. 280–294.
4. Василий Великий, свят. Беседа 19 На день святых четырехдесяти мучеников / Свят. Василий Великий // Вказ. вид. – С. 295–308.
5. Гиро Поль. Частная и общественная жизнь римлян. / Поль Гиро // СПб. : Изд-во "Алетейя", 1995.
6. Григорий Нисский, свят. Похвальное слово великомученику Феодору (Тирону) / Свят. Григорий Нисский // Творения святого Григория Нисского. В 8 т. (1861-1871). [Пер. Московской духовной академии] – М. : Типография В. Готье, 1861-1872 г. – Т. 8. – С. 198–212.
7. Евсевий. Церковная история [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.vehi.net/istoriya/cerkov/pamfil/cerkovist/history.html>
8. Ефрем Сирий, преп. Похвальное слово святым четырехдесяти мученикам / Преп. Ефрем Сирий // Творения святого отца нашего Ефрема Сирина. В 8-ми томах (1895-1914). [Предисл., пер. с сир., коммент., указ.: А. В. Муравьев]. / Ч. 2. – Сергиев Посад: Типография Свято-Троицкой Сергиевой Лавры, 1912. – С. 356–373.
9. Ефрем Сирий, преп. Похвальное слово славным мученикам, во всем мире пострадавшим / Преп. Ефрем Сирий // Творения святого отца нашего Ефрема Сирина. В 8 т. (1895-

1914). [Предисл., пер. с сир., коммент.: А. В. Муравьев] / Ч. 2. – Сергиев Посад: Типография Свято-Троицкой Сергиевой Лавры, 1912. – С. 329–335.

10. Иоанн Златоуст, свят. Беседа о мучениках, а также о сокрушении и милостыне / Свят. Иоанн Златоуст // Творения святого отца нашего Иоанна Златоуста, Архиепископа Константинопольского, в русском переводе. В 12-ти томах (1895-1906). [Пер. Санкт-Петербургской Духовной академии] – С.-Пб.: Издание Санкт-Петербургской Духовной Академии, 1896. – Том 2. – Кн. 2. – С. 691–698.

11. Иоанн Златоуст, свят. Похвала св. мученику Игнатию Богоносцу / Свят. Иоанн Златоуст // Вказ. вид. – С. 632–642.

12. Иоанн Златоуст, свят. Похвальная беседа о свв. мучениках Иувентине и Максимилиане, пострадавших при Юлиане Отступнике / Свят. Иоанн Златоуст // Вказ. вид. – С. 618–623.

13. Киприан Карфагенский, сщмч. К мученикам и исповедникам // Творения сщмч. Киприана, Епископа Карфагенского. В 2-х частях. – Ч. 1. – Кн. 1. – К. : Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1879. – С. 40–45.

14. Павлин. Житие свт. Амвросия // Святитель Амвросий Медиоланский. Собрание творений. / На латинском и русском языках / – Т. 1. – М. : Изд-во ПСТГУ, 2012. – С. 58–109.

15. Biffi Inos. Preghiera e poesia negli inni di Sant'Ambrogio e di Manzoni. – Milano: Jaca Book, 2010. – 192 p.

16. Dizionario dei santi della Chiesa di Milano / Curato da Cesaro.Pasini / Milano: NED, 1995. – 387 p.

17. Migliavacca Luciano. Gli inni ambrosiani. Poesia e musica al servizio del culto divino. – Milano&Rugginenti Ed, 1997. – 311 p.

18. Prudentius. A Hymn in Honour of the Holy Martyrs Emeterius and Chelidonium of Calagurris / Prudentius. Peristephanon Liber // Prudentius. With an english translations by N.J. Thomson, D. Litt. – In two volumes. – London: William Heinemann LTD – Cambridge, Massachusetts: Harward University Press. – P. 99–109.

19. Sant Ambrogio. Inni. / Introduzione, traduzione e commento di Antonio Bonato. – Milano: Figli di San Paolo, 1992. – 375 p

20. Santa Savina Matrona [Электронный ресурс]. – Santi, beati e testimoni. Режим доступа: <http://www.santiebeati.it/dettaglio/91964>

References

1. Confessions of Saint Augustine, Bishop of Hippo. Bogoslovskie trudy, 1978, 19, 71-264 [in Russian].

2. Ambrose (Makar), Archimandrite (2013). Meaning of martyrdom in preaching the Gospel and the Christianization of the Roman Empire. Retrieved from: <http://www.ortodossa-ambrogio.org/ru/statyi/id/94/index.html> [in Russian].

3. Basil the Great. Lecture 18, On the day of the holy martyr Gordy. (Saints. Basil the Great, Warks of our holy father Basil the Great, Archbishop of Caesarea in Cappadocia, in 7 vol., 1901-1902). (Vol. 4.), (pp. 280-294). Moscow: Typography Holy Trinity St. Sergius Lavra [in Russian].

4. Basil the Great. Lecture 19, On St. four hundred martyrs. (Saints. Basil the Great, Warks of our holy father Basil the Great, Archbishop of Caesarea in Cappadocia, in 7 vol., 1901-1902). (Vol. 4.), (pp. 295-308). Moscow: Typography Holy Trinity St. Sergius Lavra [in Russian].

5. Paul Guiraud. Private and public life of the Romans (1995). St. Petersburg: Aletheia [in Russian].

6. Gregory of Nyssa, holy. Eulogy on Great Martyr Theodore Tiron. (Creation of St. Gregory of Nyssa, in 8 vol., 1861-1872). (Vol. 8.), (pp. 198-212). Moscow: Typography B. Gautier [in Russian].

7. Eusebius. Ecclesiastical History. Retrieved from: <http://www.vehi.net/istoriya/cerkov/pamfil/cerkovist/history.html> [in Russian].

8. Ephrem the Syrian. Eulogy on St. four hundred martyrs. (Creation of our Holy Father Ephrem the Syrian, in 8 vol., 1895-1914). (Vol. 2), (pp. 356-373). Sergiev Posad: Typography Holy Trinity St. Sergius Lavra [in Russian].
9. Ephrem the Syrian. Eulogy on glorious martyrs worldwide victims. (Creation of our Holy Father Ephrem the Syrian, in 8 vol., 1895-1914). (Vol. 2), (pp. 329-335). Sergiev Posad: Typography Holy Trinity St. Sergius Lavra [in Russian].
10. John Chrysostom. Gomilia on the martyrs, and the hurt and almsgiving. (Warks of our holy father John Chrysostom, Archbishop of Constantynopol in russian translation, in 12 vol, 1895-1906). (Vol. 2), (Part 2), (pp. 691-698). St. Petersburg: Edukation of the St. Petersburg Theological Akademy [in Russian].
11. John Chrysostom. Eulogy on the St. Martyr Ignatius (Warks of our holy father John Chrysostom, Archbishop of Constantynopol in russian translation, in 12 vol, 1895-1906). (Vol. 2), (Part 2), (pp. 632-642). St. Petersburg: Edukation of the St. Petersburg Theological Akademy [in Russian].
12. John Chrysostom. Eulogy on the Sts. Iuventine and Maximin martyrs affected from Julian the Apostate. (Warks of our holy father John Chrysostom, Archbishop of Constantynopol in russian translation, in 12 vol, 1895-1906). (Vol. 2), (Part 2), (pp. 618-623). St. Petersburg: Edukation of the St. Petersburg Theological Akademy [in Russian].
13. Cyprian of Carthage, Hieromartyr. By the martyrs and confessors. (Creation Hieromartyr. Cyprian, Bishop of Carthage. In 2 vol., 1879). (Vol 1), (Part 1), (pp. 40-45). Kiyv: Typography GT Korczak-Nowicki [in Russian].
14. Paolin. The Life of St. Ambrose (St. Ambrose of Milan. Collected works. In Latin and Russian). (Vol. 1), (pp. 58-109). Moscow: Izd PSTGU [in Russian].
15. Biffi Inos (2010). Preghiera e poesia negli inni di Sant'Ambrogio e di Manzoni. – Milan: Jaca Book [in Italian].
16. Dikshinary of the saints of the Milan Chirch (1995). Milan: NED [in Italian].
17. Miliavacca Luchiano (1997). The amvrosian hymnes. Poetik and muzyk in cult servises. – Milan: Rugginenti Ed [in Italian].
18. Prudentius. A Hymn in Honour of the Holy Martyrs Emeterius and Chelidonium of Calagurris (Prudentius. Peristephanon Liber. With an english translations by N.J. Thomson, D. Litt, in 2 vol.) London: William Heinemann LTD – Cambrige, Massachusetts: Harward University Press [in English].
19. St. Amvrozy. Hymnes. (Introduction, translations and commentes of Antonio Bonato, 1992). Milano: Figli di San Paolo [in Italian].
20. St. Savina Matrona. Santi, beati e testemoni. Retrieved from: <http://www.santiebeati.it/dettaglio/91964> [in Italian].